

Klimato kaitos diskursas Lietuvoje: reikšmių konstravimas dienraščiuose

AUDRONĖ TELEŠIENĖ

Kauno technologijos universitetas, Sociologijos katedra, K. Donelaičio g. 20-514, LT-44239 Kaunas

El. paštas: audrone.telešiene@ktu.lt

Pratęsiant pasaulyje vis populiarėjančią klimato kaitos diskurso, vykstančio žiniasklaidoje, tyrimų tradiciją, šiame straipsnyje siekiama išanalizuoti, kokias su klimato kaita susijusias reikšmes konstruoja populiariausieji Lietuvos dienraščiai, dešifruoti dienraščiuose pateikiamą klimato kaitos vaizdinį. Straipsnyje pateikiami empirinio tyrimo duomenimis paremti rezultatai – tai dalis visų mokslinių tyrinėjimų, atliktų vykdant RINOVA¹ projektą. Išvadose teigiama, jog populiariuosiuose Lietuvos dienraščiuose klimato kaita apibrėžiama kaip realus reiškinys, dėl kurio didelės grėsmės pasaulio mokslininkai vieningai sutaria. Kartu klimato kaitos grėsmė nutolinama pabrėžiant globalų jos mastą ir akcentuojant, jog pirmiausia sprendimų turi ieškoti supranacionalinės organizacijos ar valstybių susivienijimai.

Raktažodžiai: rizikos viešoji komunikacija, klimato kaita, diskurso analizė

ĮVADAS

Klimato kaitos objektyvistinius apibrėžimus ir aiškinimus pateikia gamtos mokslų atstovai. Egzistuoja kelios klimato kaitą aiškinančios teorijos. Pagal vienas jų, klimato kaita neabejotinai vyksta, ją skatina žmogaus veikla, o klimato kaitos pasekmės suvokiamos kaip katastrofiškos. Kitos, nuosaikesnės, teorijos klimato kaitą aiškina kaip natūralių pasikeitimų procesą ir akcentuoja prisitaikymo prie klimato kaitos klausimus. Pasaulinis klimatologų, fizikų, okeanologų ir kitų gamtos mokslų atstovų diskursas nėra šio straipsnio objektas. Socialinių mokslų atstovų užduotis – suprasti ir paaiškinti, kaip šis reiškinys suvokiamas visuomenėje. Visuomenės kolektyvinė sąmonė, kurioje vietą randa ir klimato kaitos reiškinio reprezentacijos, yra tarsi kreivas veidrodis, labiau atspindintis socialiai konstruojamus, nepatvirtintus, gandų ir įsitikinimų lygmens vaizdinius apie klimato kaitą nei klimatologų moksliniais tyrimais patvirtintus faktus apie realiai vykstančius klimato pokyčius. Visuomenės nuomonė gali apimti nuostatas ir įsitikinimus, kurie neturi nieko bendra su moksliniais reiškinio apibrėžimais. Tai, kaip bus suvokiamas reiškinys, priklauso nuo daugelio socialinių veikėjų, kurie įvairiomis priemonėmis, veikiami įvairių kontekstų, sąmoningai arba nesąmoningai konstruoja, kuria reiškinio paveikslą. Čia žiniasklaida neabejotinai vaidina svarbų vaidmenį. Ji pasufleruoja klimato kaitos suvokimo šablonus, terminus, kuriais mąstoma apie klimato kaitą, apipina ją istorijomis ir siužetais, kurie, regis, susaisto klimato kaitos paveikslą su daugybe socialinių, ekonominių, politinių problemų. Galima sakyti, kad žiniasklaida tarsi nutapo klimato kaitos paveikslą, savitai interpretuodama atspalvius, šešėlių žaismą, dėliodama sau patinkančią paveikslų kompoziciją, leisdamą po paveikslu pasirašyti tam tikriems socialiniams veikėjams, išstatydama savo tapomą paveikslą akinančiai apšviestoje

¹ Straipsnis parengtas kaip dalis RINOVA („Rizikos suvokimas, viešoji komunikacija ir inovatyvus valdymas žinių visuomenėje“) prioritetinio mokslinių tyrimų projekto, 2007–2009 m. vykdomo pagal sutartį su Valstybiniu mokslo ir studijų fondu; koordinuoja KTU Sociologijos katedra, vadovas prof. dr. Leonardas Rinkevičius.

pagrindinėje salėje arba galinių kambarių prieblandoje. Šiame straipsnyje kaip tik ir siekiama išanalizuoti, kokias su klimato kaita susijusias reikšmes konstruoja žiniasklaida, o siauresnei analizei pasirenkama populiarioji periodika – dienraščiai. Klimato kaitos socialinio suvokimo ir žiniasklaidoje konstruojamo klimato kaitos diskurso turinio sąryšius Lietuvoje ankstesniuose RINOVA tyrimuose atskleidė A. Balžekienė, A. Telešienė ir L. Rinkevičius (2008).

Dienraščiuose konstruojamo klimato kaitos diskurso tyrimai populiarėja visame pasaulyje. Farbotko (2005) domėjosi australų populiariausiame dienraštyje konstruojamu Tuvulu genties, kaip ekologinių pabėgėlių (dėl klimato kaitos sukeltų problemų), įvaizdžiu. Kaip skirtingos aplinkosauginės problemos, tarp jų ir klimato kaita, yra pateikiamos keliuose populiariuose Australijos laikraščiuose, analizavo ir Craig (2008). Brossard, Shanahan ir McComas (2004) atliko palyginamąją JAV ir Prancūzijoje publikuotų dienraščių tekstų analizę, siekdami išanalizuoti, kaip kultūriškai skirtingos žurnalistinės praktikos paveikia žiniasklaidos dėmesio kokiai nors problemai ciklus. JAV mokslininkas Zhao (2009) tyrė, kaip yra susiję žiniasklaidos priemonių naudojimo įpročiai ir globalinio atšilimo suvokimas. Olausson (2009) analizavo, kaip klimato kaitos reikšmės konstruojamos trijuose Švedijos dienraščiuose.

Klimato kaita – tai reiškiny, kurio kiekvienas individas negali patirti tiesiogiai, tad apie šią problemą dažniausiai sužinoma iš žiniasklaidos. Nelkin (1995: 68) teigimu, jeigu skaitytojas mažai žino apie tam tikras mokslo ir technologijų sritis ir negali pats susidaryti savo nuomonės, svarbiausią vaidmenį čia suvaidina žiniasklaida, pasiūlydama problemos ar situacijos apibrėžimus bei vertinimus. Yra pagrindo manyti, jog daugiausia informacijos apie klimato kaitos problematiką piliečiai gauna iš šalies žiniasklaidos – jos vaidmuo ypatingas didinant gyventojų informuotumą. Lietuvoje egzistuoja informuotumo apie klimato kaitą problema. Eurobarometro 2008 m. apklausų duomenimis², piliečiai, teigiantys, kad yra blogiausiai informuoti apie klimato kaitos priežastis, pasekmes ir kovos su klimato kaita būdu, gyvena Portugalijoje, Čekijoje, Lietuvoje, Bulgarijoje ir Rumunijoje. Straipsnyje siekiama sistemaiškai pateikti Lietuvos žiniasklaidoje formuojamą diskursą klimato kaitos tematika, kad šie rezultatai padėtų atsakyti į klausimus: kaip su klimato kaita susijusios temos yra pateikiamos dienraščiuose, kodėl Lietuvos žiniasklaida nesuvaidina lemiamo vaidmens, keldama gyventojų informuotumą apie klimato kaitos priežastis, pasekmes ir kovos su klimato kaita būdus?

Straipsnyje pateikiami empirinio tyrimo rezultatai – dalis visų mokslinių tyrimų, atliktų vykdant RINOVA projektą. Projekto metodologinis ir teorinis pagrindas apibrėžiamas atskiruose šio žurnalo numerio straipsniuose, tad čia plačiau nenagrinėjamas. Paminėtina tik, jog rezultatai yra gauti atlikus žiniasklaidos monitoringo tyrimą, kurio metu tikslinės atrankos būdu atrinktiems tekstams buvo taikoma kokybinė ir kiekybinė turinio analizė. Šiame straipsnyje pristatomų rezultatų empirinė bazė – trisdešimt keturi tekstai klimato kaitos tema, publikuoti *Lietuvos ryte*, *Respublikoje* ir *Vakaro žiniose* 2008 m. balandžio–liepos mėnesiais.

Kokybinės ir kiekybinės turinio analizės rezultatai yra grupuojami pagal analitines kategorijas, nusakančias diskurso apie klimato kaitą turinį. Šiame straipsnyje pristatomos tokios su klimato kaitos diskurso turiniu susijusios kategorijos: pagrindinė ir šalutinė pranešimų apie klimato kaitą temos; klimato kaitos problematikos apibrėžimas; klimato kaitos problematikos lokalizacija ir chronologizacija; klimato kaitos priežasčių aiškinimas; klimato kaitos sprendimo galimybių aiškinimas.

² Komunikacijos generalinis direktoratas, Viešosios nuomonės tyrimų skyrius (Briuselis, 2008 10 15).

KLIMATO KAITA KAIP ŠALUTINĖ ŽINIASKLAIDOS PRANEŠIMŲ TEMA

Analizuojant tekstus buvo atsižvelgiama į tai, ar juose klimato kaita yra pagrindinė, ar šalutinė straipsnio tema, ar straipsnyje tiesiog rastas vienas iš klimato kaitos raktažodžių (atsitiktinis klimato kaitos paminėjimas). Dažniausiai klimato kaita nėra pagrindinė publikacijų tema: kaip pagrindinė ji yra 6-uose straipsniuose, kaip šalutinė tema – 13-oje iš 34 tekstų; 15-oje straipsnių tiesiog yra paminėtas vienas iš klimato kaitos tematikos raktažodžių, tačiau straipsniai tiesiogiai nėra susiję su klimato kaitos tematika.

Didelė dalis visų straipsnių, kuriuose pagrindinė ar šalutinė pranešimo tema – klimato kaita, informuoja apie svarbų įvykį, pvz., viršūnių susitikimą, Europos dienos minėjimą, Pasaulio sveikatos organizacijos ar Jungtinių Tautų organizuotus įvykius. Tai patvirtina Brosard, Shanahan ir McComas (2004) tyrimų rezultatai. Šių autorių teigimu, Prancūzijoje vykstantis klimato kaitos diskursas taip pat yra labiau orientuotas į įvairių įvykių pristatymą nei į diskusiją klimato kaitos problema. Olausson (2009) nuomone, klimato kaitos diskursai nacionaliniuose dienraščiuose yra mažai išplėtoti, visoje ES politiniai įvykiai ar apskritai viešojo ES pozicija tampa pagrindu pranešimams apie klimato kaitą.

Lietuvoje analizuotuose dienraščiuose apie klimato kaitą taip pat dažnai kalbama įdomybėms, keistenybėms skirtose skiltyse, taip pat ironizuojančiose publikacijose (meniniuose pramoginiuose straipsniuose).

„Olandija neilgai trukus gali būti „padengta“ plaukiojančiais pastatais, nes vietiniai architektai rimtai susiruošė gelbėti žmones nuo globalinio atšilimo pasekmių. <...> Siūlomas sprendimas – plūduriuojantys pastatai, pagaminti iš vandeniui nelaidaus pagrindo <...>“ (*Respublika* 2008 04 02).

„Karvės dėl globaliojo atšilimo kaltos tiek pat, kiek ir automobiliai. Tai mėgina įrodyti Argentinos mokslininkai, atliekantys neįprastą tyrimą. Jie prie tiriamų gyvulių nugaros pritaikė talpyklą, kuriose kaupiasi dujos iš karvių organizmo“ (*Lietuvos rytas* 2008 07 10).

„Jei tikėtume viduramžių dvasininkais, visą kaltę dėl klimato atšilimo suverstume velniam, kurie devynis prakaitus lieja degindami nuodėminguosius pragare. Nuo to laiko Žemės gyventojų ryškiai pagausėjo, tad ir nuodėmingųjų padaugėjo. Še jums – šiltnamio efektas“ (*Lietuvos rytas* 2008 07 01).

„Klimatą gelbėti gali ir kukliau supakuota varškė [pavadinimas]“ (*Respublika* 2008 06 26).

Taigi 28 iš 34 analizuotų tekstų pagrindinė tema buvo ne „klimato kaita“. Šiose publikacijose „klimato kaita“ atsiranda tik kaip šalutinė – antrinė arba net atsitiktinė – tema. Toks klimato kaitos temos nustumimas formuoja klimato kaitos kaip antrinės ar tretinės svarbos problemos vaizdinį, menkina grėsmės, neišvengiamumo pojūtį.

KLIMATO KAITOS PROBLEMATIKOS APIBRĖŽIMAS

Pirmiausia reikėtų pabrėžti, jog klimato kaitos terminas tekstuose vartojamas kartu su jo sinonimais „globalinis atšilimas“, „klimato šilimas“ ir pan. Eurobarometro 2008 m. apklausose pritaikytas *Split Ballot* metodas atskleidė, jog ES gyventojai vienodai supranta „klimato kaitos“ ir „globalinio atšilimo“ terminus³.

Tekstuose pasigendama skirtingų nuomonių apie vykstančią klimato kaitą dėstymo, pateikiamas gana vienpusis klimato kaitos vaizdinys, pagal kurį reiškinys suprantamas kaip

³ Ten pat.

neišvengiamas ir nediskutuotinas. Nepaisant pasaulinio diskurso, kuriame konkuruoja kelios klimato kaitos teorijos, Lietuvoje populiariausiuose dienraščiuose tapomas vienatonis paveikslas, suponuojantis mintį, jog visi pasaulio mokslininkai sutaria ir pritaria, jog klimato kaita tikrai vyksta. Konsensuso dalyku laikoma ir sprendimų būtinybė. Diskusijos vyksta tik dėl to, kaip, kokiomis priemonėmis ir būdais reikėtų spręsti klimato kaitos problemą.

„Nors ir turtingosios, ir neturtingosios šalys iš esmės sutaria dėl būtinybės imtis veiksmų, tebesiginčija dėl būdų“ (*Respublika* 2008 04 01).

„Gamtininkai vieningai sutaria, kad dabar vykstantys klimatiniai pokyčiai daro žalą tiek žmogui, tiek visai aplinkai“ (*Respublika* 2008 04 26).

„Pasaulio lyderiai per antrąją susitikimo Japonijoje dieną daugiausia dėmesio skyrė klimato kaitos ir globalinės ekonomikos klausimams. Klimato kaita ir būdai, kaip su ja kovoti, vėl sukėlė didžiausių diskusijų“ (*Respublika* 2008 07 09).

„Šiuo metu vyksta tarptautinės politinės diskusijos dėl politinių ir ekonominių priemonių, kurios pasuktų šiuolaikinį pražūtingą ekonominį modelį ekologinės ekonomikos linkme“ (*Lietuvos rytas / Būstas* 2008 06 04).

Tekstuose vyrauja nuomonė, jog klimato kaita yra reali ir didelė grėsmė, su ja „būtinai“ reikia „kovoti“, gausiai vartojami žodžiai „būtinybė“, „kovoti“ ir pan. (įvairiomis formomis). Tiesa, tokia klimato kaitos reiškinio kaip priešo personifikacija gali suponuoti mintį, jog šis reiškinys žmonijai primestas, tarsi iš išorės kylanti grėsmė, nesusijusi su mūsų pačių veikla ar kultūra. Toks klimato kaitos paveikslas latentiskai diktuoja sprendimus telktis (gynybai), mobilizuotis, intensyvinti veiklą, už diskursyvaus paveikslo ribų paliekant savianalizę, savikritiką ir vidinių visuomenės socioekonominės sandaros ydų paiešką.

Štai kelios autentiškų tekstų ištraukos, liudijančios „kovos“ su klimato kaita, kaip realia ir didele grėsme, „būtinybę“.

„Gamtininkai vieningai sutaria, kad dabar vykstantys klimatiniai pokyčiai daro žalą tiek žmogui, tiek visai aplinkai. Prognozuoti, koks likimas laukia mūsų planetos, ryžtasi ne kiekvienas“ (*Respublika* 2008 04 26).

„Ar per G8 metinį viršūnių susitikimą bus pasiektas prasmingas susitarimas dėl to, kaip geriausia kovoti su pasauliniu atšilimu, dar nėra aišku“ (*Respublika* 2008 07 08).

„Londonas stoja į kovą su klimato atšilimu“ (*Lietuvos rytas / Būstas* 2008 07 16).

Taigi dienraščiuose formuojama nuomonė, jog klimato kaita yra reali, didelė grėsmė, pasaulio mokslininkai ir politikai sutaria dėl to, jog klimato kaita – problema, ir sutaria dėl būtinybės šią problemą spręsti, tik diskutuojama dėl sprendimo būdų.

Toliau svarbu išanalizuoti, kas sudaro klimato kaitos problematikos turinį, t. y. kas kalbama apie klimato kaitą. Atliekant kokybinę tekstų analizę buvo siekiama suprasti, su kokiais procesais ar reiškiniais ji yra siejama. Bendriausia prasme klimato kaita straipsniuose pristatoma kaip daugialypė, apimanti įvairius procesus ar reiškinius (1 lentelė).

1 lentelė. SU KLIMATO KAITA SIEJAMI PROCESAI IR REIŠKINIAI

Su klimato kaita siejami procesai ir reiškiniai	Autentiškų tekstų ištraukos
Šiltnamio efektas / jį sukeliančių dujų emisijos	„Pernai Japonijos atstovai sakė, kad per šį G8 lyderių susitikimą bus kalbama apie klimato kaitą, bus ieškoma būdų, kaip sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją“ (<i>Respublika</i> 2008 07 08). „Šiltnamio dujos (anglies dioksidas, metanas ir kt.) yra viena globaliojo atšilimo priežasčių“ (<i>Lietuvos rytas</i> 2008 07 10).
Ekstremalios oro sąlygos	„Sidnėjų užklojo sniegas, Ukrainą užliejo vanduo. <...> Dėl galingo potvynio Ukrainos vakaruose liepos 25–28 d. žuvo 22 žmonės, tarp jų – penki vaikai. <...> Klimatologų nuomone, ypač sustiprėjusių liūčių ir potvynių padidėjo dėl globalinio atšilimo. <...> Lietuvoje – sausra. <...> Tomis dienomis nuo nematytų ledų kritulių nukentėjo ir Kubanės rajonai Pietų Rusijoje <...>“ (<i>Respublika</i> 2008 07 30).
Žmonių sveikata	„Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) siekia atkreipti įvairių šalių valstybių, visuomenės institucijų bei organizacijų, gyventojų dėmesį į klimato pokyčių nulemtus iššūkius ir suvienyti pastangas siekiant geresnės žmonių fizinės, dvasinės ir socialinės sveikatos ir saugumo užtikrinimo“ (<i>Respublika</i> 2008 04 14).
Tirpstantys ledynai	„Šiaurės ašigalio maratonas turi ekologinę potekstę: siekiama atkreipti dėmesį, kad dėl globalinio klimato atšilimo tirpsta Arkties ledas“ (<i>Lietuvos rytas</i> 2008 04 03).
Kylantis jūros (vandens) lygis	„Olandija neilgai trukus gali būti „padengta“ plaukiojančiais pastatais, nes vietiniai architektai rimtai susiruošę gelbėti žmones nuo globalinio atšilimo pasekmių. 20 proc. šalies jau ir taip yra žemiau jūros lygio, ir kylantis vanduo yra rimta grėsmė“ (<i>Respublika</i> 2008 04 02).
Taršos leidimai	„Europos Sąjungos užmojai spręsti klimato kaitos ir šiltnamio efekto problemas, leidžiant įmonėms prekiauti nepanaudotais taršos leidimais, dar net neperkelti į šalies įstatymus, puikiai suvežėjo versle“ (<i>Respublika</i> 2008 04 07).
Švarių technologijų plėtra	„Pagrindinės šios savaitės susitikimo temos – prisitaikymas, poveikio švelninimas ir švarių technologijų plėtra“ (<i>Respublika</i> 2008 04 01). „Londono partneriu kovoje su klimato atšilimu tapusi „Siemens“ pateikė ir atsakymus, ką ir kaip būtina keisti, kiek tai kainuos ir kokį efektą padarys jų siūlomi modernūs techniniai sprendimai“ (<i>Lietuvos rytas / Būstas</i> 2008 07 16).
Energetika, bioenergetika ir alternatyvioji energija	„Europos Sąjungos šalių, tarp jų ir Lietuvos, aplinkos ministrai Slovėnijos sostinėje Liublianoje savaitgalį tarėsi, kaip mažinti klimato kaitą <...>. Taip pat buvo aptartos biokuro ir biodegalų gamybos bei naudojimo galimybės“ (<i>Respublika</i> 2008 04 14). „Kad galėtume efektyviau kovoti su globalaus atšilimo pasekmėmis, būtina siekti kuo daugiau naudoti energijos iš atsinaujinančių šaltinių ir ieškoti būdų, kaip atsakyti iškastinio kuro. Tai priemonės, mažinančios CO ₂ , turinčios tiesioginį poveikį klimato kaitai, išmetimams į atmosferą <...>“ (<i>Respublika</i> 2008 06 07).

Dažniausiai klimato kaita siejama su šiltnamio efektu – jį sukeliančių dujų (pirmiausia CO₂ bei metano) emisijomis. Apskritai klimato kaita pateikiama kaip šilimas, temperatūros kilimas. Tik dviejuose tekstuose kalbama apie temperatūros mažėjimą ir vėstantį klimatą.

Dažnos asociacijos su ekstremalios oro sąlygomis: minimos sausras, potvyniai, karščio bangos, liūtys, uraganiniai vėjai, pabrėžiami jų nešami nuostoliai ir grėsmė sveikatai. Daug rečiau tekstuose rašoma apie kitus mokslininkų įvardijamus klimato kaitos padarinius – tirps-

tančius ledynus, mažėjantį sniego sluoksnį, kylantį jūros (vandens) lygį. Tekstuose pastebimos klimato kaitos temos sąsajos su ekonomika – taršos leidimai (prekyba jais), švarių, aplinkai draugiškų technologijų plėtra; atsiranda sąsajų su energetikos klausimais, ypač kalbant apie bioenergetiką, alternatyviają energetiką.

KLIMATO KAITOS PROBLEMATIKOS LOKALIZACIJA IR CHRONOLOGIZACIJA

Kiekybinės analizės metu vertinta, kaip lokalizuojamas siužetas straipsniuose klimato kaitos tematika: lokaliai (konkreiti Lietuvos vietovė), nacionaliniu mastu (kalbama apie šalį / Lietuvą), regioniniu mastu (kalbama apie regioną, pvz., ES, Baltijos jūros regioną ar pan.) ar globaliai (pasaulio mastu). Analizė rodo, kad 27 iš 34 straipsnių lokalizacija yra regioninė arba globali.

Kokybinės tekstų analizės metu taip pat vertinta, kaip lokalizuojamos klimato kaitos pasekmės ir padariniai, grėsmės, sprendimai. Rezultatai rodo, jog ištis klimato kaita lokalizuojama kaip globalus reiškinys, besireiškiantis įvairiose pasaulio vietose. Dažniausiai reiškinio globalumas pabrėžiamas kartu su klimato kaitos terminu ar jo sinonimais vartojant žodžius „globalinis“, „pasaulinis“, „visuotinis“. Straipsniuose, pateikiant klimato kaitos grėsmes, padarinius ar sprendimus, daug dažniau kalbama apie užsienio šalis ar regionus nei Lietuvą.

Greta klimato kaitos problematikos lokalizacijos svarbu suprasti, kaip ji yra chronologizuojama. Vertinta trejopa chronologizacija: 1) klimato kaitos kaip vykstančio proceso, 2) klimato kaitos pasekmių ir 3) sprendimų, susijusių su klimato kaita.

Pats klimato kaitos reiškinys apibūdinamas kaip vykstantis jau kurį laiką – dažniausiai kalbama apie kelis pastaruosius dešimtmečius.

„Per pastaruosius 20 metų vidutinis sniegingų dienų skaičius buvo mažesnis nei kada nors nuo stebėjimų pradžios prieš daugiau kaip šimtmetį“ (*Respublika* 2008 05 24).

„Pastaruosius 10–15 metų klimato tyrinėtojai didžiausia gamtos neganda laikė klimato atšilimą lemiančias pražūtingas vėtras, skandinaviškas liūtis ir gamtos gaisrus sukeliančias sausras“ (*Respublika* 2008 07 23).

Klimato kaitos pasekmės chronologizuojamos kaip vykstančios dabar bei būsiančios aktualios netolimoje ateityje.

„Šiomet prasidėjo globalinis atšilimas. Taip neseniai pareiškė Pasaulinės meteorologijos organizacijos vadovas Michelis Jarraud“ (*Respublika* 2008 07 23).

Analizės metu vertinta ir su klimato kaita susijusių sprendimų chronologizacija. Straipsniuose išreiškiama nuomonė, jog sprendimai turi būti priimti kuo skubiau; sprendimų įgyvendinimas dažniausiai apima laikotarpį nuo keliolikos iki keliasdešimt ateities metų.

„Europos Sąjungos šalių vyriausybės jau įsipareigojo iki 2020 metų 20 procentų sumažinti išskiriamo anglies dvideginio kiekį ir 20 procentų padidinti energijos efektyvumą“ (*Lietuvos rytas / Būstas* 2008 06 04).

„Pernai Didžiojo aštuoneto (G8) viršūnių susitikime buvo pažadėta „rimtai apsvarstyti“ anglies dvideginio išmetimo mažinimą 50 proc. iki 2050 metų“ (*Vakaro žinios* 2008 07 09).

Apibendrinant chronologizaciją galima teigti, jog klimato kaita apibrėžiama kaip vykstanti jau kuris laikas (dažniausiai kalbama apie kelis pastaruosius dešimtmečius), klimato kaitos pasekmės bei sprendimai chronologizuojami dabartyje ir netolimoje ateityje.

KLIMATO KAITOS PRIEŽASČIŲ AIŠKINIMAS

Šioje straipsnio dalyje analizuojama, kaip žiniasklaidos tekstuose pateikiamos klimato kaitos priežastys, t. y. kas lemia klimato kaitą, kokie veikėjai yra labiausiai atsakingi už tokios problemos atsiradimą ir gilėjimą.

Kiekybinės tekstų analizės duomenimis, absoliučioje daugumoje tekstų ($n = 32$) išsakoma nuomonę, jog žmogaus veikla lemia klimato kaitą; išimtis – vienas straipsnis iš 34 (*Respublika* 2008 07 23). Dar viename straipsnyje pateiktos abi nuomonės, tačiau išplėtotą tik toji, kuri teigia, jog klimato kaita vyksta dėl žmogaus veiklos.

„Pasak specialisto, jau nebesiginčijama dėl to, kad žmogaus veikla daro didelę įtaką klimato kaitai. Vis dar neaišku tik tai, kokie bus tos veiklos padariniai“ (*Respublika* 2008 04 26).

„Priėmus Klimato kaitos įstatymą, jis padės mūsų šaliai sėkmingai vykdyti savo tarptautinius įsipareigojimus ir prisidėti prie visuotinių pastangų apsaugoti klimato sistemą nuo žmogaus veiklos padarinių“ (*Respublika* 2008 04 26).

Gilintasi į ištartis, nurodancias konkrečias klimato kaitos priežastis. Pastebėta, jog dažniausia priežastimi nurodoma pramonė / ekonominė veikla arba energetika / iškastinio kuro naudojimas. Taip pat įvardijama, kas yra labiausiai atsakingas už tokios problemos atsiradimą ir gilėjimą: besivystančios šalys (Kinija, Indija) bei visuomenė apskritai (2 lentelė).

2 lentelė. KLIMATO KAITĄ LEMIANČIOS PRIEŽASTYS

Klimato kaitą lemiančios priežastys	Autentiškų tekstų ištraukos
Pramonė, ekonominė veikla	„Šiuo metu vyksta tarptautinės politinės diskusijos dėl politinių ir ekonominių priemonių, kurios pasuktų šiuolaikinį pražūtingą ekonominių modelių ekologinės ekonomikos linkmė“ (<i>Lietuvos rytas / Būstas</i> 2008 06 04).
Energetika, iškastinio kuro naudojimas	„C. Ghosno teigimu, augant naftos kainoms ir kylant planetos gyventojų susirūpinimui dėl anglies dvideginio įtakos klimato kaitai, vienintelis galimas sprendimas – elektromobiliai“ (<i>Respublika</i> 2008 07 16).
Įvairios šalys	„Šiose derybose pasigendama ambicingų tikslų, vėl siekiama išvengti greitų sprendimų“, – teigė BBC žurnalistas Richardas Blackas. Taip pat nėra garantijų, kad prie šio susitarimo prisidės besivystančios šalys, ypač Kinija ir Indija, kurios šiuo metu yra didžiausios pasaulyje oro teršėjos. Susitarimą jau atmetė Pietų Afrikos Respublikos aplinkos ministras <...>“ (<i>Respublika</i> 2008 07 09).
Visuomenė	„<...> patys skrudinamės didžiudamiesi pasiektu progresu“ (<i>Lietuvos rytas</i> 2008 07 01).

Kokybinės tekstų turinio analizės metu siekta susisteminti įvairius diskursyviose ištartyse siūlomus klimato kaitos problemų sprendimo būdus bei priemones. Pastaruosius galima suskirstyti į keletą pagrindinių grupių: klimato kaitos prevencijos, prisitaikymo prie klimato kaitos bei kitos priemonės.

„<...> Kad galėtume efektyviau kovoti su globalaus atšilimo pasekmėmis, būtina siekti kuo daugiau naudoti energijos iš atsinaujinančių šaltinių ir ieškoti būdų, kaip atsisakyti iškastinio kuro. Tai priemonės, mažinančios CO₂ turinčios tiesioginį poveikį klimato kaitai, išmetimams į atmosferą“, – sakė EP Pramonės, mokslinių tyrimų ir energetikos komiteto narys Šarūnas Birutis (*Respublika* 2008 06 07).

„Ispanija, viena iš daugiausiai vandens saugyklų turinčių valstybių, kol kas pajėgia ap rūpinti gyventojus vandeniu iš tų atsargų, kurios dar liko. Tačiau jau dabar rimtai svarstoma galimybė išskirti druską iš jūros vandens, kad ją galima būtų naudoti, tačiau tokie planai kritikų vadinami tik brangiu pinigų ir laiko švaistymu. Vietoj to rekomenduojama šaliai priimti nutarimus, ribojančius vandens vartojimą“ (*Respublika* 2008 04 10).

Prevencinės priemonės siejamos su šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijos mažinimu pramonės ir transporto sektoriuose. Šios priemonės tekstuose minimos dažniausiai. Pristatymo prie klimato kaitos būdai daugiausia siejami su architektūriniais ar saugumą užtikrinančiais sprendimais, pvz., kelių potvynio bangoms užkertančios smėlio bunos, gėlo vandens rezervuarai ir pan., tačiau tokios priemonės tekstuose minimos gana retai. Apskritai dienraščiuose plėtojamas klimato kaitos diskursas pateikia gana antropocentrišką ir technocentrišką požiūrį, akcentuojama žmogaus kova su gamtos jėgomis, o ne prisitaikymas ar harmonijos siekimas. Šie rezultatai atliepia ir australų mokslininko Farbotko (2008) išvadas, jog *Sydney Morning Herald* laikraštis, konstruodamas klimato kaitos diskursą, pabrėžia neišvengiamybę, pažeidžiamumą bei katastrofos galimybę ir mažai vietos skiria adaptacijos ir prisitaikymo prie klimato kaitos temoms.

Greta prevencinių ar prisitaikymo priemonių tekstuose taip pat minimas administracinių baudų įvedimas, mokesčių sistemos pokyčiai, švietimas ir informuotumo didinimas, ekologinės sąmonės kėlimas, mokslinių tyrimų plėtra.

APIBENDRINIMAS

Populiariuosiuose Lietuvos dienraščiuose klimato kaita apibrėžiama kaip realus reiškinys, dėl kurio vieningai sutaria pasaulio mokslininkai. Klimato kaita pateikiama kaip kelianti didelę grėsmę, pabrėžiama būtinybė „kovoti“ su jos pasekmėmis. Akcentuojamos antropogeninės kilmės klimato kaitos priežastys, tačiau kartu klimato kaitos grėsmė nutolinama vietos ir atsakingųjų veikėjų prasme. Klimato kaita pateikiama kaip aktuali regionine ar globalia, o ne lokalia ar nacionaline prasme, taip pat kaip problema, kurią išspręsti gali tik supranacionaliniai valstybių susivienijimai ar organizacijos. Grėsmė neutralizuojama ir tekstus apie klimato kaitą pateikiant įdomybių skiltyse, pramoginiuose straipsniuose. Esant tokiai dviprasmiškai situacijai, kai problema pateikiama kaip grėsminga, bet nutolusi, ji tampa nuasmeninta, atsieta nuo individo kasdienės veiklos ir pastangų galimybės. Toks problemos nuasmeninimas ir nutolinimas ir yra pagrindinė priežastis, dėl kurios žiniasklaida nesuvidina lemiamo vaidmens, ugdydama Lietuvos gyventojų ekologinį sąmoningumą ir didindama informuotumą. Tokia tendencija stebima ne tik Lietuvoje. Whitmarsh (2009) tyrimų duomenys taip pat rodo, kad Jungtinės Karalystės gyventojai atsieja save nuo klimato kaitos priežasčių, poveikio bei atsakomybės imtis veiksmų. Siekiant aktyvaus ekologinio sąmoningumo, nukreipiančio link asmeninės atsakomybės ir noro prisidėti sprendžiant su klimato kaita susijusias problemas, reikėtų, jog žiniasklaida pateiktų suasmenintą klimato kaitos vaizdinį. Smith ir Joffe (2009) teigimu, didesnį poveikį skaitytojui turi iliustruoti klimato kaitos tekstai. Klimato grėsmė yra priartinama, suasmeninama, kai klimato kaitos pasekmės iliustruojamos skaitytojui pažįstamais aplinkos vaizdiniais. Tokie atpažįstamų vietovių vaizdai jautriau paveikia skaitytojo emocijas ir sąmoningumą, konkretizuoja galimas klimato kaitos grėsmes. Sociologai ir kiti socialinių mokslų atstovai į savo mokslinių tyrimų akiratį turėtų įtraukti ir pagrįstus pasiūlymus dėl ekologinio sąmoningumo didinimo paieškos.

Literatūra

1. Balžekienė, A.; Telešienė, A.; Rinkevičius, L. 2008. „Klimato kaita: socialinio rizikos suvokimo ir žiniasklaidos diskurso Lietuvoje konfigūracijos“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2(22): 5–19.
2. Brossard, D.; Shanahan, J.; McComas, K. 2004. “Are issue-cycles culturally constructed? A comparison of French and American coverage of global climate change”, *Mass Communication and Society* 7(3): 359–377.
3. Craig, G. 2008. “Aotearoa / New Zealand print news media reportage of the environment”, *Media International Australia* 127: 152–165.
4. Farbotko, C. 2005. “Tuvalu and climate change: Constructions of environmental displacement in the Sydney Morning Herald”, *Geografiska Annaler* 87 B(4): 279–293.
5. Komunikacijos generalinis direktoratas, Viešosios nuomonės tyrimų skyrius (Brukselis, 2008 10 15). *Klimato kaita: specialus Eurobarometras (EB 69) 2008 m. pavasaris, EP / EK tyrimas: Analitinis apibendrinimas*. Prieiga per internetą http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_300_synt_lt.pdf (žiūrėta 2008 12 01)
6. Nelkin, D. 1995. *Selling Science: How the Press Cover Science and Technology*. New York: W. H. Freeman and Company.
7. Zhao, Z. 2009. “Media use and global warming perceptions: a snapshot of the reinforcing spirals”, *Communication Research* 36(5): 698–723.
8. Whitmarsh, L. 2009. “What’s in a name? Commonalities and differences in public understanding of ‘climate change’ and ‘global warming’”, *Public Understanding of Science* 18 (4): 401–420.
9. Olausson, U. 2009. “Global warming – global responsibility? Media frames of collective action and scientific certainty”, *Public Understanding of Science* 18(4): 421–436.
10. Smith, N. W.; Joffe, H. 2009. “Climate change in the British press: the role of the visual”, in *Safety, Reliability and Risk Analysis: Theory, Methods and Applications: Conference Proceedings*, eds. S. Martorell, C. G. Soares, J. Barnett. Valencia: European Safety & Reliability Association, 1293–1300.

AUDRONĖ TELEŠIENĖ

Climate change discourse and the shaping of meanings in Lithuanian mass media

Summary

The article follows the worldwide tradition of research on media discourses on climate change. The aim is to analyse the meanings of climate change that are being constructed in Lithuanian most popular daily newspapers and to deconstruct the various images of climate change with the help of discourse analysis. The article presents the results based on empirical research data. These results are part of the scientific research project RINOV. As the data show, climate change is defined as something that is really going on; its causes are constructed as those of anthropogenic nature; there is only a narrow discussion of the anthropogenic versus the natural causes of climate change. Climate change is presented as posing a global threat, but as having a low impact on national or local environments. Thus, as is argued in the article, climate change issues are discursively neutralized, and readers feel that this is a distanced problem.

Key words: public communication of risk, climate change, discourse analysis